

Voorjaarssymposium D4G, Naar een humane aanpak van epidemieën, bijdrage Jona Walk 13 maart 2026

De eerste keer dat ik met de discussie rond desinformatie te maken kreeg, was kort nadat ik een kritisch opiniestuk in de Volkskrant van 25 augustus 2021 had geschreven. Ik bepleitte daarin dat we veel te stellig over het coronavaccin waren, terwijl er nog veel wetenschappelijke onzekerheid was. Ik deelde het stuk trots met vrienden en familie, die het via hun sociale media weer verder verspreidden. Maar tot hun verbazing werden hun posts verwijderd, omdat het 'desinformatie' zou zijn. Ook ik was hoogst verbaasd, en uiteindelijk kwam ik erachter om welke passage in mijn artikel het ging. De gewraakte zin: 'Wat in ieder geval wel duidelijk is: [...] natuurlijke immuniteit na besmetting beschermt ten minste even goed als vaccinatie.'

Ik had die conclusie getrokken op basis van een Engelse studie. Uit de data daarin kon je afleiden dat mensen die al corona hadden gehad bijna niet meer ziek werden en al helemaal niet in het ziekenhuis belandden. Maar deze boodschap kwam op dat moment niet overeen met wat de *factcheckers* kennelijk voor waar hielden. Nog geen week later verscheen in de Volkskrant een bericht over een Israëlische studie, met als kop: 'Onderzoek: eerdere infectie beschermt veel beter dan vaccin'. Precies wat ik had beweerd, maar dit redactionele artikel werd niet van sociale media gehaald.

Het was me al snel duidelijk dat het bij 'desinformatie' niet gaat om wat wel of niet waar is. Het gaat over de vraag of informatie wel of niet in overeenstemming is met het dominante discours. Dat wordt duidelijk uit een paar voorbeelden van 'officiële' informatie over covid. Op 3 maart 2020 schreef de hoogste WHO-baas Tedros op Twitter dat 3,4% van alle covidgevallen was overleden. Deze informatie was misleidend, want toen al was bekend dat milde covidgevallen niet waren meegeteld in het percentage. In april 2021 zeiden de Amerikaanse president Biden en diens adviseur dr. Fauci dat je geen coronavirus kon krijgen als je gevaccineerd was. Dit was onwaar: vanaf januari 2021 waren data beschikbaar dat vaccinatie weinig of geen bescherming gaf tegen asymptomatische infectie. Nog een voorbeeld: in oktober 2021 zei onze eigen minister Hugo de Jonge dat 80% van de covidpatiënten in het ziekenhuis ongevaccineerd was. Ook dat was onwaar. Het echte getal lag tussen de 30% en 40%, afhankelijk van het ziekenhuis.

Ik noem deze voorbeelden omdat de personen in kwestie allemaal betrokken zijn geweest bij het optreden tegen desinformatie. Terwijl ze er zich dus ook zelf willens en wetens aan hebben bezondigd.

Het punt is dat de zogeheten factcheckers bij sociale media of kranten vaak weinig inhoudelijke kennis hebben. Ze kunnen hun claims alleen maar toetsen aan autoriteiten, of dat nu de overheid is, bepaalde experts of wetenschappelijke artikelen. Zij echoën daardoor vooral wat autoriteitsfiguren zeggen, in plaats van zelf een 'harde' toets te doen aan een bepaalde waarheid. Dat is des te riskanter in een situatie waarin er ook simpelweg nog weinig 'waarheid' beschikbaar is, zoals aan het begin van de corona-epidemie. Er was veel te veel onduidelijk om bepaalde beweringen als 'desinformatie' te diskwalificeren.

Wat met factchecken vaak misgaat, is dat er geen onderscheid wordt gemaakt tussen wetenschappelijke observaties en wetenschappelijke conclusies. Ik laat jullie het omslag van mijn proefschrift over malaria zien. Je ziet een plaatje van een duiker die in het duister zwemt. Alleen vlak voor zich ziet hij iets in het schijnsel van zijn hoofdlamp. Ik doe zelf aan nachtduiken, en ik ken deze ervaring. Je kunt ongeveer een halve meter voor je uit kijken, de rest zie je niet. En precies dat was er aan de hand toen corona uitbrak: er waren veel wetenschappelijke observaties op heel korte afstand, maar niemand had nog het overzicht. Het was nog veel te vroeg voor wetenschappelijke conclusies, want daarvoor moet je die observaties met allerlei wetenschappelijke methodieken aan elkaar koppelen. De factcheckers hadden dus nog helemaal geen aanknopingspunten om iets als 'waar' of 'onwaar' te kwalificeren.

Intussen gaat het in de wetenschappelijke wereld tegenwoordig over bijna niets anders meer dan 'misinformatie' en 'desinformatie'. Ook mijn beroepsorganisatie en bijvoorbeeld artsenkoepel KNMG zijn heel druk met de vraag hoe we ertegen moeten optreden. Je zou kunnen denken: is dit niet typisch een gevalletje 'baat het niet dan schaadt het niet'? Ik vind van niet. Ik denk dat het 'bestrijden van desinformatie' wel degelijk schade doet, zowel het wegdrukken van wat als 'onjuist' wordt bestempeld (zoals mij dus is overkomen in coronatijd), als het agressief doordrukken van wat dan wél de 'correcte informatie' zou zijn.

Het eerste – dat ‘wegdrukken’ – is gewoon regelrechte censuur. We hebben het gezien met de zogeheten Denktank Desinformatie, voortgekomen uit de begin 2019 opgerichte Vaccinatiealliantie. De denktank richtte zich op het bestrijden van informatie die de leden onjuist vonden. Het is evident dat zij informatie van sociale media actief hebben laten verwijderen. Dat heeft Cees van den Bos laten zien op basis van een enorme hoeveelheid documenten die hij via Woo-verzoeken boven water kreeg. Het ging soms ook om informatie die de denktank op zich niet als ‘onjuist’ kenmerkte, maar die ze toch wilden verwijderen omdat het onvoordelig zou uitpakken voor de coronavaccinatiegraad. Het ging bijvoorbeeld om persoonlijke verhalen die mensen deelden over de bijwerkingen die zij van vaccinaties hadden gekregen.

NRC Handelsblad publiceerde op 25 april 2023 een artikel met de titel ‘Desinformatie’ over vaccins. *Wat deden ambtenaren achter de schermen?* Leden van de denktank reageerden meteen met een opiniëartikel, waarin ze dit betoogden: ‘Soms moet de overheid interveniëren in publiek debat’. Als je dat zegt, ben je naar mijn opvatting bezig met het normaliseren van censuur. En censuur is wat mij betreft schadelijk voor de democratie, omdat je de vrije informatie-uitwisseling tussen burgers zo manipuleert en belemmert.

De tweede reden waarom het bestrijden van desinformatie schadelijk is: zelfs als je zegt het voor ‘een goed doel’ te doen, maak je je enorm kwetsbaar voor manipulatie door partijen met belangen. Een deel van de leden van de Vaccinatiealliantie zat ook in het OMT. Die hadden er belang bij dat bepaalde informatie wel en andere niet naar voren zou komen. Uit de Twitterfiles is bekend dat coronavaccinfabrikant Pfizer de informatie over natuurlijke immuniteit uit dat hierboven genoemde Israëliëse onderzoek heeft laten wegdrukken van sociale media. Ik zie dus geen spaken als ik op het gevaar van inmenging vanuit belangen wijs. Inmiddels zijn er consultants die veel geld verdienen met het helpen van de overheid bij het ‘bestrijden van desinformatie’. Ook zij hebben er belang bij om een probleem erger te maken dan het misschien is, om hun omzet verder te vergroten. We dreigen zo terecht te komen in een zichzelf voedende cirkel van manipulatie en censuur.

Ik wijs nog op een laatste gevaar van een geïnstitutionaliseerde controle van informatie: het leidt tot slechte wetenschap én tot slecht beleid. Het wordt voor andere geluiden immers steeds moeilijker om gehoord te worden in een (wetenschappelijk) debat. Ook maak je tegenspraak gevaarlijk. In ons land word je niet letterlijk opgepakt als je je uitsprekt, maar je betaalt professioneel en persoonlijk wel een erg hoge prijs. Ik heb dat zelf ook moeten ervaren. Een discours zonder tegenspraak zorgt voor monotone informatie en daarmee tot slechter geïnformeerde burgers én politici of beleidsmakers. Bovendien ontstaat er een verkeerd beeld van hoe wetenschap werkt. In de coronatijd hebben we het duidelijk gezien: ‘de’ wetenschap werd gepresenteerd als een institutie die absolute zekerheden produceert. Terwijl juist in wetenschap heel veel dingen vaak lange tijd fundamenteel onzeker zijn.

In de coronacrisis hebben we ervaren wat er gebeurt als duidelijk wordt dat ook de overheid desinformatie verspreidt. Het leidt tot een verlies van publiek vertrouwen in de politiek en de instituties. Ook als ze zelf geen ‘expert’ zijn, hebben mensen steeds beter door dat er dingen verborgen gehouden worden. En zodra dat besef doordringt, geloof je op een gegeven moment niets meer. Dan worden bijvoorbeeld alle vaccins in jouw ogen ‘slecht’. Dit is echt een enorm risico: als de overheid één keer liegt, is het meteen gedaan met het vertrouwen...

Mijn pleidooi is dit: onderdruk kritische geluiden niet, probeer de stroom van informatie niet centraal te reguleren en blijf ver weg van censuur. Tijdens corona hadden we alle aandacht van de mensen, dus hadden experts heel goed kunnen uitleggen dat het in de wetenschap juist gaat om omgaan met onzekerheid. In plaats daarvan was de boodschap: houd je mond, terwijl wij de brand gaan blussen!

Dit is wat mij betreft hoe transparantie in wetenschap en beleid eruit zou moeten zien:

- Zorg voor openheid over de belangen van wetenschappers die politici en beleidsmakers adviseren en publiceer de notulen van adviesraden.
- Maak alle data die worden gebruikt bij het maken/ondersteunen van beleid vrij toegankelijk voor onafhankelijke onderzoekers.
- Zorg dat alle modellen waarmee beleid wordt ondersteund *open source* beschikbaar zijn, samen met uitleg over aannames en foutmarges, in begrijpelijk Nederlands.
- En: geen overheidsbemoediging met wetenschappelijke tegenspraak.

Ofwel: wees bescheiden, eerlijk en transparant in een wereld vol onzekerheid.